

ראש השנה

הלכות הימים הנוראים וחג הסוכות

ממנהגי חודש אלול

מובא בספר מטה אפרים שמראש חודש אלול ואילך הם ימי הרחמים והסליחות וימי רצון, ויש לכל אדם לעורר לבו בתשובה לכפר את אשר חטא על הנפש מיום היותו על האדמה למען יזכה בהשפטו כשבת המלך על כסא דין ביום הרת עולם.

נוהגים בכל יום מראש חודש אלול עד שמיני עצרת במנחה, לומר לאחר התפילה בוקר וערב המזמור שבתהילים כ"ז: "לדוד ה' אורי וישעי". יש הנוהגים לומר בשחרית אחר שיר של יום ובימים שקוראים בתורה אומרים בשעת פתיחת ארון הקודש, ויש האומרים לאחר "עלינו לשבח".

בחודש אלול מרבים בסליחות ותחנונים. מנהג אשכנז לומר סליחות מיום א' בשבוע שחל בו ראש השנה, ואם חל ראש השנה ביום ב' או ג', מתחילים באמירת סליחות ביום א' שלפניו. הספרדים נוהגים לומר סליחות מתחילת חודש אלול.

תוקעים בשופר בכל חודש אלול עד ערב ראש השנה (ולא עד בכלל), אחר תפילת שחרית, שכן קול השופר מזכיר לעם להתעורר לתשובה וכדברי הרמב"ם: "אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו מעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם". המנהג לעמוד בשעת התקיעות. אין מדקדקים בתקיעת שופר של חודש אלול בכל הדינים של התקיעות של ראש השנה.

אם עומד באמצע שמונה עשרה, אין לו להפסיק לשמוע התקיעות.

נוהגים לומר מיום ב' באלול בכל יום, עשרה מזמורי תהילים ומתכוונים לגמור כל התהילים פעמיים לפני ראש השנה, כמנין כפ"ר (300 - 150 פרקי תהילים כפול (2).

כשכותב אדם אגרת לחבירו בחודש אלול עד יום הכפורים - נכון שירמז בו בתחילתו או בסופו שיזכה בימים הבאים לכתיבה וחתימה טובה.

נוהגים לבדוק בחודש זה תפילין ומזוזות. כמו כן מרבים בצדקה בחודש אלול.

ערב ראש השנה - ההכנות לחג

יום ראשון ערב ראש השנה, מרבים בסליחות הנקראים "זכור ברית". אָבֵל בתוך שבעה יכול ללכת לבית הכנסת לסליחות אלה ורשאי להשאר לתפילת שחרית.

אין תוקעים בשופר בתפילת שחרית ביום ראשון - ערב ראש השנה, כדי להבדיל בין תקיעות רשות של חדש אלול לתקיעות חובה של ראש השנה. ולהתלמד, במקום צורך, מותר בחדר סגור. בתפילת שחרית אין אומרים "תחנון" ואומרים "למנצח".

לאחר התפילה נהגו להתיר נדרים בפני שלשה אנשים, ומותרים להיות קרובי משפחה זה לזה וגם

ראש השנה

למבקש ההתרה. נוסח התרת נדרים מופיע בסידורים ובמחזורים. מי שלא עשה התרת נדרים בערב ראש השנה, עושה עד ערב יום כיפור. שלשת המתירים - שהם הבית דין יושבים, והמבקש התרה עומד לפניהם ושואל.

כשמתפללי בית הכנסת מתחלקים לקבוצות כדי להתיר נדרים, לכתחילה יש להקפיד שאחד יתיר בפני שלשה ולא בפני ארבעה.

אין הנודר עושה שליח לשאול על נדרו, אלא צריך לבוא בעצמו לפני המתירים, ובזקן וחולה שאינם יכולים ללכת לבית הכנסת, יבקש משלשה שיבואו לביתו, או ימתין עד שיבריא ושאל בפני שלשה בבית הכנסת.

זמן התרת נדרים כל היום, ולכתחילה יעשה לפני חצות היום.

נוהגים ללכת בערב ראש השנה לבית הקברות להשתטח על קברי צדיקים ולבקש מהקב"ה שירחם עלינו בזכות הצדיקים שוכני עפר. ועכשיו התפשט המנהג לילך בחודש אלול על קברי אבות וקברי צדיקים ולא בערב ראש השנה שטרודים בהכנות החג.

יש לבדוק את המחזורים החדשים שלא יהיו הדפים דבוקים, היות וביום טוב אסור לפתחם.

יש להכין פרי חדש לצורך ברכת "שהחיינו" בליל שני של ראש השנה.

מנהג חסידים ואנשי מעשה לקנות סכין חדש לראש השנה כסגולה לפרנסה.

מנהג העולם לאפות חלות עגולות מראש השנה עד הושענא רבה.

יש להשאיר אש דלוקה לשני הימים כדי להדליק ממנה נרות ולבשל המאכלים ביום טוב לצורך.

יש להכין מערב החג את הנרות ליום השני של ראש השנה ולשבת, משום שבחג אסור להמיס את השעוה ולהדביק אותם לפמוטים. אם לא הכינם בערב החג יתקעם במקומם ללא הדבקה.

מכבסין ומסתפרין וגוזזים את הצפרנים בערב החג. כמו כן נוהגים לטבול בערב ראש השנה במקוה כדי שיתפלל תפילת ראש השנה בטהרה.

צריך למשמש בגדיו קודם חשיכה שמא מונח בהם דבר מוקצה.

תפילת מנחה של ערב ראש השנה יש להתפלל בכוונה יתירה, היות והיא התפילה האחרונה בצאת השנה.

במקום שעושים הפסקה לפני תפילת ערבית, יעסקו בתורה ובאמירת תהילים.

ליל התקדש החג

בראש השנה יש מצוה של "ושמחת בחגך", ויש חיוב אכילת בשר ושתיית יין.

יש הנוהגות להדליק נר יום טוב לפני כניסת החג, ויש הנוהגות להדליק לפני ה'קידוש'. מברכות:

ראש השנה

"להדליק נר של יום טוב" וברכת "שהחיינו". איש המדליק בעצמו וכן אשה המקדשת לעצמה, אינם מברכים "שהחיינו" בהדלקת הנר, אלא בעת הקידוש. ביום השני זמן ההדלקה לאחר צאת הכוכבים.

המברכת שהחיינו בשעת הדלקה, אם עושה קידוש לעצמה לא תברך שנית בשעת הקידוש.

נוהגין שאחר גמר התפילה מברך כל אחד לחבירו לשנה טובה תכתב ותחתם, ויש מוסיפין לאלתר לחיים טובים ולשלום. לנקבה אומר תכתבי ותחתמי.

בשחרית ובליל שני המנהג שאין אומרים נוסח זה.

סדר הקידוש: יין, קידוש היום ושהחיינו.

מאחר ואמרו רבותינו כי "סימנא מילתא היא", לכן נהגו לאכול בראש השנה פירות וירקות ששמן מרמז על ברכה. על כל פרי אומרים "יהי רצון" בהתאם לשם הפרי וסימנו. יש להמנע ממאכלים מרים וחמוצים וכן אגוזים ושקדים וכו'. יש הנוהגים לטבול פרוסת המוציא בדבש וכן לאכול תפוח עץ ולטבולו בדבש ולומר "יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה", ויש להקפיד לומר את ה"יהי רצון" רק אחרי שברכו על התפוח ואכלו ממנו קצת.

אם מונחים לפניו פירות משבעת המינים, יש לברך עליהם בורא פרי העץ ולא על התפוח.

מי שלא אכל מהמינים בלילה, יכול לאכלם ביום ראש השנה או בעשרת ימי תשובה, ומי שאינו יכול לאכול אחד מהמינים, די שישתכל עליהם ויאמר ה"יהי רצון".

אין אוכלים מאכלים המרבים כיחה וניעה.

המברכים בשבת ויו"ט לאחר הסעודה ברכת בורא פרי העץ על הליפתן, יכוונו בראש השנה לפטור את הליפתן בברכת העץ שמברכים בתחילת הסעודה על התפוח או מאכלים אחרים שאוכלים.

גם מי שאינו נזהר ב"מים אחרונים" בכל השנה, ידקדק בראש השנה.

ב"ברכת המזון" אומרים "יעלה ויבא". שכח לומר "יעלה ויבא", אם נזכר לפני שאמר את השם של ברכת בונה ירושלים, חוזר ואומר מה ששכח. ואם הזכיר שם ה', מסיים הברכה ואומר "בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון". ואם לא נזכר עד שאמר ה' בברכה רביעית - אינו חוזר. יש הסוברים דהא דאינו חוזר הוא דוקא ביום ראש השנה, אך בסעודת ליל ראש השנה, אם לא אמר "יעלה ויבא" - חוזר.

אומרים "הרחמן הוא יחדש עלינו שנה טובה ומתוקה", ויש האומרים גם "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב".

תפילת שחרית וקריאת התורה

יש נהגו שכל הקהל לובשים "קיטל" בראש השנה, ויש הנוהגים שרק השליח ציבור, הבעל קורא והמקריא והבעל תוקע לובשים, וכל אחד ינהג כמנהגו.

יזהר לבוא בזמן לבית הכנסת כדי שיוכל לומר פסוקי דזמרה עם הציבור.

ראש השנה

קודם עטיפת הטלית יבדוק הציצית, ואסור להפריד את חוטי הציצית אם הם מסובכים, וכן אסור לחזק את הקשרים בשבת ויום טוב.

בברכה על הטלית בבוקר, יכוון לפטור גם את הליבישה היותר מאוחרת, אם בדעתו לפשוט את הטלית להפסקה לפני תקיעת שופר, ומכל מקום אם בשעה שפשט את הטלית לא כיון שיחזור ללובשה אחר הפסקה, אין צריך לברך, כיון שהמנהג להפסיק, אדעתא דהכי בירך.

חולה שקשה לו להתפלל את כל התפילות שמתפללים בראש השנה ויכול להתפלל רק תפילה אחת, צריך להתפלל תפילת מוסף, מפני שבתפילה זו כלול גם מעין תפילת שחרית וגם ברכות של מלכויות, זכרונות ושופרות.

לפי שבראש השנה מאריכין בפסוקי דזמרה, יש ליזהר לומר קריאת שמע בזמנה קודם התפילה. מי ששכח לקרוא קריאת שמע לפני התפילה ורואה שיעבור זמנה עד שיגיע עם הציבור לקריאת שמע, מותר לו לומר פרשה ראשונה שבקריאת שמע באמצע פסוקי דזמרה.

יש להזהר שהבעלי תפילות לא יכפלו מילים בתפילה על ידי הניגונים.

המנהג ששליח הציבור שאומר "המלך" בשחרית, עומד במקומו ואחר כך יורד לפני התיבה ואומר "יושב". כשמזמר המלך עד "ובמקהלות", יאמרו הקהל עמו בלחש, ולא כטועים לחשוב שיוצאים ידי חובתם בשמיעה מהש"ץ.

העומד באמצע פסוקי דזמרה והקהל אומרים "שיר המעלות ממעמקים" יכול לאמרו בין פרק לפרק ולאחר מכן יחזור למקום שעומד בו וימשיך כסדר התפילה וכשיגיע ל"ישתבח", יאמר שוב 'שיר המעלות'.

אף דבכל השנה אין לחזור למקומו עד שיגיע שליח ציבור לקדושה, מכל מקום בראש השנה ויום הכיפורים כשאומרים פיוטים יכול לחזור למקומו תיכף כשמתחיל הש"ץ התפילה.

אין אומרים "הלל" בראש השנה ויום כיפור לפי שצריכים להיות חרדים מאימת הדין, והאומרים תהילים ונזדמן להם "הלל" בתהילים, מותר לאמרם כיון שאין אומרים דרך שירה אלא דרך תחינה ובקשה.

מוציאים שני ספרי תורה ואומרים יג' מידות ותפילת רבונו של עולם בשעת פתיחת ארון הקודש.

בספר תורה הראשון קוראים ביום הראשון לחמשה קרואים בפרשת וירא - "זה'פקד את שרה". אחרי הקריאה מניחים ספר תורה שני אצל הראשון ואומרים "חצי קדיש", ומפטירים בפרשת פנחס - "ובחודש השביעי באחד לחודש".

ביום השני קוראים בפרשת וירא - "ויהי אחר הדברים האלה", ומפטירים כאתמול.

המנהג שבראש השנה ויום כיפור אין משגיחים בחיובים ונוהגים לעלות לתורה את בעל התוקע ובעלי התפילות. מי שמוחזק מכבר לעלות לתורה, אין לסלקו מחזקתו.

יש לקרוא למפטיר אדם חשוב ונשוי, ולא נער אפילו כשהוא בר מצוה, מפני כבוד היום.

ראש השנה

תקיעת שופר

מצוה מהתורה לשמוע קול שופר בראש השנה שנאמר: "יום תרועה יהיה לכם". החיוב לשמוע קול שופר הוא לפחות תש"ת ג' פעמים, תש"ת ג' פעמים ותר"ת ג' פעמים. נוהגים לתקוע לפני מוסף ובתפילת מוסף משלימים עד למאה תקיעות. יש מנהג לתקוע אחר התפילה עוד שלשים קולות חוץ מהמאה קולות. זמן תקיעת שופר לכתחילה מהנץ החמה ועד השקיעה ובשעת הדחק מעמוד השחר.

נהוג בתפוצות ישראל לעשות הפסקה קצרה לפני תקיעת שופר כדי לתת לקהל שהות להכין עצמם לתקיעות ע"י לימוד כוונת התקיעות ולצורך שתיה למי שזקוק לכך.

אשה חלושה או מעוברת ויולדת, כיון שמדין תורה פטורות מתקיעת שופר, יש להקל להן באכילה ושתיה קודם ששמעו תקיעת שופר.

אין לשבת ואף להשען בשעת התקיעות, לא הבעל תוקע ולא הציבור. אין עונים "ברוך הוא וברוך שמו" בשמיעת ברכות השופר.

מו כן אסור לכתחילה לדבר מתחילת הברכה "לשמוע קול שופר" עד לאחר סיום כל התקיעות, ומהראוי להכריז בבית הכנסת שאסור להפסיק בדיבור עד גמר התקיעות של אחר קדיש.

השומע תקיעת שופר בריחוק קצת מבית הכנסת, אם ברור לו ששמע קול שופר, יצא, ואם אינו ברור לו ששמע קול שופר בלבד לא יצא.

מותר להפסיק בברכת "אשר יצר" בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, וכן בין סדרי התקיעות דמעומד עצמן. וכן עונים "ברוך הוא וברוך שמו" על ברכות הש"ץ ומנגנים עמו ניגוני התפילה כנהוג, ולא הוי הפסק.

יש לכוון לפטור בברכות כל התקיעות כולל של "שמונה עשרה" בלחש ודמעומד ושל קדיש שאחר התפילה.

התוקע צריך לכוון לצאת ידי חובתו ולהוציא הציבור במצות תקיעת שופר. כמו כן הציבור יכוונו בברכות ובתקיעות לצאת ידי חובה.

העומד בשמונה עשרה בלחש של מוסף והגיע למקום שצריכין לתקוע שם קודם הש"ץ, ימתין שם, ומי שלא הגיע עדיין, ישתוק במקום שעומד בו ויכוון.

מי שלא שמע הברכות בשלימותן כיון ששמיעתו לקויה או שעומד רחוק מהבימה, יכול לברך בלחש הברכות לעצמו ואח"כ ישמע התקיעות מהתוקע ויגמור את הברכות לפני שיתחיל התוקע בתקיעותיו.

המנהג לכסות השופר במפה בשעת הברכות ובכל עת שאין תוקעים. בזמן הברכות יש לתחוב את היד תחת המפה ולאחוז השופר.

נוהגים שלפני התקיעות מניחים על הבימה כמה שופרות שאם לא יעלה ביד התוקע לתקוע בשופר אחד, יהיה לו מזומן שופר אחר, ויכוון התוקע בברכתו על כל השופרות שלפניו.

בשתנה הקול באמצע התקיעה מקול עבה לקול דק, או מקול צלול לקול צרוד, הרי זו תקיעה כשרה

ראש השנה

לכתחילה.

ספרדי השומע תקיעת שופר מאשכנזי, מותר לו לענות "אמן" לכתחילה על ברכת "שהחיינו" ביום השני, אף על פי שמנהג הספרדים שלא מברכים.

אם לאחר הברכות התברר שבעל התוקע אינו מסוגל לתקוע בשופר, יעלה אחר במקומו ויתקע בלי ברכה.

יצא ידי חובתו ורוצה לתקוע לאחר שלא שמע, או לאשה - אינו מברך שנית, אלא השומע מברך הברכות "לשמע" ו"שהחיינו". אין צריך להדר בתקיעת שופר שיהיה בעשרה כגון בחולה וכד'.

מנחה יום א' וב' דראש השנה ותשליך

"אשרי" "ובא לציון גואל", ח"ק, שמו"ע כבשחרית. אומרים "אבינו מלכנו". אחר תפילת מנחה ביום א' דראש השנה לפני שקיעת החמה יוצאים לשפת הים, או לשפת הנהר, או ליד באר ואומרים תפילת "תשליך" כמובא במחזורים. וטוב לילך למקום שיש בו דגים חיים לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים. כשיש קושי להגיע סמוך לנהר, אפשר לעלות למקום גבוה שמשם רואים פני נהר או ים. אחר תשליך ינער שולי הבגדים לתוך המים.

מי שלא אמר תשליך בראש השנה, יכול לומר כל עשרת ימי תשובה.

ליל ב' דראש השנה

אין להתחיל את ההכנות ליום השני לפני צאת הכוכבים, משום שאסור להכין מהיום הראשון ליום השני. בשעת הדלקת הנר בלילה השני ובשעת הקידוש יש להניח פרי חדש ולהתכוון עליו בברכת "שהחיינו". סדר הקדוש: יק"ז - יין, קדוש, זמן.

לאחר שתיית כוס הקידוש לא יפסיק המקדש בדיבור ויברך מיד על הפרי ברכת בורא פרי העץ ויאכל ממנו.

מהנכון לנהוג שבשעה שמברך "בורא פרי העץ" על הפרי החדש, יכוון לפטור גם את הליפתן שיאכל בסוף הסעודה, ואז אף אם אוכל יותר מכזית מהפרי החדש, אין הוא מתחייב בברכה אחרונה.

המקדש על היין ואין לו פרי חדש לברך עליו שהחיינו כיון שכבר טעם לפני ראש השנה מהפירות החדשים, ואחד מבני ביתו השומעים הקידוש ממנו עדיין לא אכל מהפרי החדש, יתן לשומע לברך שהחיינו בגמר הקידוש והמקדש יענה אמן על ברכתו של השומע.

נוהגים בעריכת הסימנים גם בליל שני, ויש שאין נוהגים כי אם בליל ראשון, חוץ מטיבול פרוסת המוציא בדבש.

צום גדליה

נאמר בנביא זכריה: "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים". ואמרו חז"ל שצום השביעי הוא צום גדליה בן אחיקם שנרצח בחודש השביעי - שהוא תשרי. יש אומרים שגדליה בן אחיקם נהרג בג' בתשרי - יום לאחר ראש השנה, ויש אומרים שנהרג בראש השנה והתענית נדחית ליום חול.

ראש השנה

הכל חייבים להתענות בצום גדליה ואפילו חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה. יש המקילים ליולדת וחולה ומעוברות ומיניקות שאינם חשים בטוב, שלא יצומו, ויאכלו רק מה שצריך לקיום נפשם ובצנעא.

החושש שתעניתו בצום גדליה עלולה לגרום שלא יוכל להתענות ביום הכיפורים, עדיף שלא יתענה בצום גדליה, בכדי שיוכל לצום ביום הכיפורים שהוא תענית דאורייתא.

ביום התענית צריך להתעורר בתשובה ולא לבלות את היום בדברים בטלים וטיולים.

יש לתת צדקה ביום התענית, ויש הנותנים כסכום מה שהיו יכולים לאכול ביום זה.

אם התעורר משנתו קודם עלות השחר אסור לאכול, אלא אם התנה קודם השינה.

בתפילת שחרית אומר הש"ץ "עננו" בין ברכת "גואל ישראל" ל"רפאנו". קוראים לשלשה בפ' כי תשא: "ויחל". המנהג שהקהל אומר בקול רם לפני הקורא, ג' פסוקים: "שוב מחרון אפך", "יג מידות", "וסלחת לעוננו". בקריאת התורה במנחה, העולה השלישי הוא המפטיר וקורא הפטרה בישעיהו נה': "דרשו ה' בהמצאו".

ביום שיש ברית מילה אומרים סליחות כרגיל ואומרים "אבינו מלכנו", אך אין אומרים תחנון. סעודת הברית וכן סעודת "פדיון הבן" עושים בלילה.

בתפילת שמו"ע במנחה אומר היחיד המתענה "עננו" בברכת "שומע תפילה". שכח ונזכר קודם שאמר "ברוך אתה ה'", יאמר שם "עננו", ואם נזכר לאחר שסיים בא"י קודם שעקר רגליו, אומר

לאחר תפילתו בלא חתימה, ואם כבר עקר רגליו, טוב שיכוון עם הש"ץ מילה במילה, האומר בין "גואל ישראל" ל"רפאנו".

עשרת ימי תשובה - הנהגות והלכות

עשרת ימי תשובה הם ימים מיוחדים בהם צריך האדם לפשפש במעשיו ולשוב בתשובה על ידי תיגבור לימוד תורה, קיום מצוות ונתינת צדקה. משכימים לסליחות ומרבים בתפילות ותחנונים בכוונה יתרה בימים אלו.

כתבו המקובלים ששבעת הימים שבין ראש השנה ליום כיפור הם כנגד שבעת ימי השבוע, ובכל יום יעשו תשובה על אותו יום בשבוע שבכל השנה.

נוהגים לעשות "כפרות" בעשרת ימי תשובה על תרנגולים או על דגים או על כסף. לוקחים תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה ולמעוברת לוקחים תרנגול ותרנגולת. מעוברת קודם ארבעים יום לעיבורה, אינה צריכה לעשות כפרות לצורך העובר.

מעוברת סמוך ללידתה שעשתה כפרות גם בעד עובריה, וילדה לפניו יום כיפור, אין צריך לעשות לנוול שוב כפרות, כיון שעשו לו בעודו במעי אמו.

מי שאין ידו משגת לקחת תרנגול לכל אחד ואחד, די בתרנגול אחד ותרנגולת אחת לכל בני המשפחה.

ראש השנה

לוקחים הכפרה ביד ימנית ואומרים ג' פעמים פסוקי "בני אדם" ומסובבים את הכפרה סביב לראש ג' פעמים, ואומרים זה חליפתי, זה תמורת, ואחר כך מחזיק את הכפרה בידו השמאלית ומניח ידו הימנית על ראש התרנגול ואומר "זה התרנגול ילך למיתה" וכו'.

משליכים את העוף בנחת על הארץ כדי שלא להטריף העוף ע"י הזריקה.

נוהגים לתת עוף הכפרה או שוויו לעניים.

בשעת הוצאת ספר תורה בימות החול של עשי"ת, נוהגים לומר י"ג מידות עם תפילת רבש"ע.

בעשרת ימי תשובה אומרים בתפילה "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט". טעה ולא הזכיר או מסופק אם הזכיר "המלך הקדוש" - חוזר לראש התפילה. אם לא הזכיר "המלך המשפט" - למנהג האשכנזים - אינו חוזר כלל. ולבני עדות המזרח - אם נזכר לפני שעקר רגליו חוזר ל"השיבה שופטינו". סיים תפילתו - חוזר לראש.

כל דין מסופק אם אמר כהוגן או לא, הוא דוקא אם נתעורר הספק כשהוא עדיין בתוך תפילתו או מיד לאחר התפילה, אבל אם כשהתפלל היה בדעתו להזכיר כהוגן ולאחר זמן מופלג מהתפילה נתעורר לו ספק אם אמר כהוגן, אין צריך לחזור ולהתפלל, כיון שמסתמא אמר כהוגן.

על שאר התוספות שבתפילת עשרת ימי תשובה - אין חוזרים אם לא אמרם, כשאמר את השם של הברכה, אך אם לא אמר את השם, יכול לחזור לתחילת הברכה אע"פ שיש כמה שמות.

בקדיש - נהגו לומר "לעילא לעילא מכל ברכתא" ומסיים "עושה השלום".

מנהג הספרדים על פי האריז"ל שאין לשנות ולכפול תיבת "לעילא" ולא לשנות בנוסח "עושה השלום", זולת בקדיש "תתקבל" שאחרי חזרת הש"ץ דשחרית ובמנחה שאז אומרים "עושה השלום".

כמו כן אומרים "אבינו מלכנו" בשחרית ומנחה חוץ ממנחה של ערב שבת ותפילות השבת.

כשאומר "אבינו מלכנו קרע רע גזר", יאמר 'רע גזר' בנשימה אחת, שהפירוש בזה שיקרע הקדוש ברוך הוא הרע שבגזירה, ומה שנשאר בגזירה יהא לרחמים.

המתפלל עם הציבור וטרם הגיע בתפילתו לאמירת אבינו מלכנו והציבור כבר אומרים, יאמר עמהם, משום דעיקר תיקונו הוא בציבור, ואם ירצה, יכול לאמרו שנית לאחר התפילה.

מצות התשובה וכפרת היום

הרמב"ם בפרק א' הל' א' מהלכות תשובה פוסק: כל מצוות עשה שבתורה בין עשה ובין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו, חייב להתוודות לפני הקל ברוך הוא ... זה וידוי דברים. כיצד מתודין: אומר אנא השם חטאתי, עויתי פשעתי לפניך ... וכל המרבה להתוודות הרי זה משובח.

יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל - בין איש ובין אשה לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים, כנפסק ברמב"ם הלכות תשובה.

ראש השנה

מהפסוק: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם" (ויקרא טז ל') למדו חז"ל כי היום "עצמו של יום הכיפורים" מכפר, ואפילו בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו את כפרת שעיר המשתלח ואת עבודת הכהן הגדול, נמחקות לגמרי העבירות ואינן נזכרות לעולם.

להלכה נפסק שאין יום הכיפורים מכפר אלא אם עשה תשובה הכוללת חרטה על העבר, קבלה על העתיד ווידוי בפיו.

ערב יום הכיפורים

יום שלישי ט' בתשרי, הוא ערב יום כיפור. באשמורת הבוקר אומרים "סליחות" בקצרה. בתפילת שחרית אין אומרים "מזמור לתודה", "תחנון", ו"למנצח". הטבילה ביום זה מצוה, ואפילו תוך שבעה רוחץ וטובל סמוך לשקיעת החמה.

מצוה מהתורה לאכול ולשתות בערב יום הכיפורים. גם נשים חייבות במצוה זו. יש אומרים שמצות אכילה בערב יום הכיפורים מתחיל מליל ערב יום כיפור. ראוי לאכול לכל הפחות סעודה אחת לפני הסעודה מפסקת. המנהג לאכול סעודת שחרית כדרך סעודת יום טוב ויש הנוהגים לבצוע לחם משנה. מצוה לאכול דגים בסעודה זו ובשר עוף.

מקדימים להתפלל מנחה כדי להספיק לאכול אחרי מנחה סעודה מפסקת. לכתחילה טובלים במקוה לפני מנחה כדי להתוודות במנחה בטהרה. צריך לסיים את הסעודה המפסקת מבעוד יום כדי להוסיף מחול על הקודש. בתפילת "שמונה עשרה" שבלחש, אומרים וידוי ו"על חטא", כמופיע במחזורים.

מי שסיים תפילת מנחה ונזכר שלא אמר "המלך הקדוש" - חוזר לראש התפילה.

בסעודה מפסקת אוכלים מאכלים קלים כגון: בשר עוף, ואין לאכול דגים בסעודה זו. כמו כן נוהגים לטבול פרוסת "המוציא" בדבש. יש להמנע מלאכול מאכלים חריפים ומלוחים. מומלץ ע"י רופאים לשתות בערב יום כיפור וגם ביום שלפניו כמויות גדולות של משקאות - כשמונה כוסות.

מותר לאכול ולשתות עד זמן הדלקת הנר, וטוב להתנות בפירוש לפני ברכת המזון שאינו מקבל התענית עד זמן זה.

נוהגים שכל איש נשוי אפילו שיש לו הורים, מדליק בשבילו "נר חיים" שידלוק כל המעת לעת של יום כיפור. מלבד הנר הנזכר, מדליקים היתומים "נר נשמה". כשחולץ מנעליו או כשנועל נעלי יום כיפור, אם נגע בהם בידיו יטול ידיו לאחר מכן.

צריכה האשה לנעול נעלי יום כיפור בשעה שמדליקה את הנרות.

בהדלקת נרות מברכים "להדליק נר של יום הכיפורים" ו"שהחיינו". יש להזהיר הנשים, וכן באיש המדליק בביתו שלא יברכו שנית "שהחיינו" בבית הכנסת, אלא ישמעו הברכה ויענו "אמן".

יש להדליק נרות גדולים או כמות של שמן שידלקו לפחות עד אחר החזרה מבית הכנסת, כדי שיהנו מהנרות, היות ובני הבית יוצאים מיד לאחר ההדלקה לבית הכנסת.

כשרוצים להזיז את השולחן שמדליקים עליו נרות ביום הכיפורים, יש להניח מבעוד יום על השולחן, דבר

ראש השנה

היתר חשוב, היות וביום כיפור לא מניחים חלות על השולחן ואסור לטלטל השולחן דהוי בסיס לדבר האסור.

מי שכבה נרו ביום הכיפורים, יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור ויניחנו לדלוק עד שייגמר.

□□□

סדר ליל יום הכיפורים

מתעטפים בטלית מבעוד יום, ומברכים עליה. יש נוהגים ללבוש בגדים לבנים נקיים דוגמת מלאכי השרת, וגם נשים נוהגות כן. יש אנשים הנוהגים ללבוש "קיטל", לפי שהוא בגד מתים ועל ידי זה ליבו נכנע ונשבר.

לפני ההליכה לבית הכנסת נהגו לברך את הבנים והבנות שיהיו עובדי ה' ויזכו לחיים ארוכים ושלום, ואומרים את הנוסח המופיע במחזורים.

המנהג לאחל לחבירו בכניסת היום הקדוש ברכת גמר חתימה טובה.

נוהגים לומר "כל נדרי" לפני השקיעה. אם נמשכת אמירת "כל נדרי" לתוך הלילה, אין להקפיד בזה. בברכת "שהחיינו" שלאחר "כל נדרי", יש לציבור לסיים הברכה לפני הש"ץ, כדי שיוכלו לענות "אמן" על ברכתו. אף שכל אחד מברך לעצמו "שהחיינו", יש לשליח ציבור לכוון להוציא את כל אחד מהקהל בברכתו.

אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם בליל יום הכיפורים ולמחרתו. מי שדרכו להאריך בכוונת "שמע ישראל", ישתדל לקצר קצת בכדי שיוכל לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" יחד עם הציבור.

מי שאי אפשר לו לקצר בקריאת שמע או שגם אם יקצר לא יספיק לומר בשכמל"ו עם הציבור, ישתדל להתחיל "שמע ישראל" לפני שהציבור מתחילים, כדי שיספיק לומר עמהם יחדיו. גם בקריאת שמע שעל המיטה, אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם.

אסורי יום הכיפורים

יום הכיפורים אסור בעשיית מלאכה, באכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ובתשמיש המיטה, לילו כיומו, וצריך להוסיף מחול על הקודש בכניסה וביציאת יום כיפור.

בעלי שיניים תותבות שנהוג להשרותם במים, לא יסירום בליל יום כיפור על מנת שלא יכניסום לפיהם בבוקר לאחר השריה, כדי שלא ייכשלו באיסור שתייה, אבל אם בכל זאת רוצים להסירם ולהשרותם, ינגבום לפני הכנסתם לפיהם.

חולה הזקוק לאכול או לשתות ביו"כ, צריך לשאול לפני יום כיפור את הרופא ואת רבו ולברר את כמות הנוזלים או האוכל שזקוק להם, היות ובהרבה מקרים אין החולה זקוק לכמות גדולה של שתייה.

אע"פ שבזמננו ישנם דרכי הזנה שאין חייבים עליהם ביום הכיפורים כ"זונדה" או "אינפוזיה", להשתמש לחולה אין חיוב לחולה להשתמש בדרכים אלו.

חולה המאושפז בבית חולים ומבקש לחברו לפני יו"כ לאינפוזיה למשך הצום, לא יעשו כן כדי שלא לשנות מהסדר הקבוע לשאר החולים.

הזקוק לקחת תרופות ביום כיפור, יעשה שאלת רב כיצד לנהוג.

ילד קטן שפחות מכן תשע שנים, אסור לו להתענות ואפילו תענית שעות, ומשהגיע לגיל תשע, מחנכים

ראש השנה

אותו לשעות.

מעוברת שהרופא חושש שהצום עלול לגרום להפיל עוברת - צריכה לאכול ולשתות לשיעורים כדלהלן גם אם לא הפילה בפעמים קודמות.

יולדת תוך שלשה ימים לא תתענה כלל ואפילו אמרה איני צריכה, מאכילים אותה, אך יש להאכילה פחות מכשיעור. משלשה עד שבעה ימים אחר הלידה, אם אומרת צריכה אני אף על פי שהרופא אומר שאינה צריכה, או שהרופא אומר שצריכה לאכול, מאכילין אותה, ואם אפשר, פחות מכשיעור. לאחר שבעה ימים מהלידה, דינה ככל אדם. אם ילדה בניתוח קיסרי, תאכל כפי מה שיוורה לה הרופא

מינקת (בחדשים הראשונים לאחר הלידה) - אם יש חשש שיתמעט החלב על ידי התענית, תשתה לשיעורין ואין להתחשב באפשרות הזנת התינוק בתחליפי חלב, לפי שמזונו של התינוק הוא חלב אם ואין נכון כלל למעט בהנחתו כל היכא דאפשר.

אם על ידי הטיפול בילדים בבית, יש לחוש שתזדקק האשה לשתות, על הבעל להשאר בבית ולעזור בטיפולם אם אין אחר שיעשה כן, כדי שתוכל האשה להתענות.

הצריכים לאכול, מהראוי שיכינו לעצמם בערב יום כיפור כלים מתאימים לצורך אכילתם וכן ימדדו משקלם כדי לקבוע השיעורים. שיעורי אכילה ושתיה ביום הכיפורים כדלהלן:

באכילה - יאכל מאכלים בנפח של עד כשני שלישי ביצה - 30 סמ"ק וימתין עד שיעברו 9 דקות מגמר האכילה, ושוב יאכל כשיעור זה, וכן הלאה.

בשתיה - ישתה פחות ממלא לוגמיו (כ- 40 סמ"ק באדם מבוגר) וישהה לכתחילה 9 דקות עד שישתה שנית, ואם אינו יכול להמתין כשיעורים אלו, ימתין כמה שיוכל יותר. יכול לאכול פחות מכזית ולשתות פחות ממלא לוגמיו יחד, להמתין כנ"ל ושוב לאכול ולשתות.

רחיצה אסורה ביו"כ, אולם להסיר לכלוך או דם - מותר. הנטילה בבוקר - עד קשרי האצבעות. אסור לשטוף פנים בבוקר, אלא לאחר הנטילה יעביר אצבעותיו על עינו להסיר הלפלוף מהעיניים.

ילדים או חולים שאוכלים פת, יטלו כל ידיהם עד הזרוע, ויזכירו "רצה" ו"יעלה ויבוא" בברכת המזון. שכחו להזכיר ונזכרו לאחר שסיימו ברכת "בונה ירושלים" - לא יחזרו.

יש ליזהר לשמור על נקיון ידיו ביו"כ שלא יגעו בנעליו ומקומות המכוסים, כדי שלא יצטרך לרחצם.

איסור מוחלט לנעול נעליים שיש בהם עור בגופם או בסוליותם. מדרסים ממתכת המצופים בעור, אין להכניסם לתוך נעלי יום כיפור.

תפילות היום הקדוש

מקדימים להתפלל תפילת שחרית ביום כיפור. בשעת הברכה על עטיפת הטלית, יכוין שרוצה לפטור את הברכה בזמן לבישת הטלית לאחר ההפסקה. יש לומר פסוקי דזמרא בכוונה גדולה, ובפרט שירת הים ו"נשמת".

ראש השנה

בשעת פתיחת הארון להוצאת ספר תורה, אומרים י"ג מידות.

קוראים לששה עולים לתורה. בספר הראשון קוראים בפרשת אחרי - "אחרי מות שני בני אהרן", ומפטירים בספר השני בפרשת פנחס - "ובעשור לחודש השביעי".

לאחר קריאת התורה אומרים "יזכור". נוהגים שכל מי שיש לו הורים יוצא מבית הכנסת בשעת יזכור. יש הפוסקים שביום כיפור יאמר יזכור גם מי שאבל בשנה הראשונה. אף מי שנוהג שלא לומר בשנה ראשונה, אם אומר יזכור על אחד מהוריו שנפטר מקודם, יכול לומר גם על הנפטר שבתוך השנה. מי שכלו י"ב חדשי אבלותו אך עדיין לא היה היאצ"ט מכיון שהשנה מעוברת, לדעת כולם יאמר יזכור. המתפלל יחיד בביתו מותר לו לומר יזכור. נוהגים לידור לצדקה לעילוי נשמת המתים ונכון לשלם הנדר מיד אחר יו"ט.

יש לדקדק להתחיל תפילת נעילה באופן שיסיימוה עם צאת הכוכבים כדי שלא להטריח על הציבור מחמת הצום. יש לומר "אבינו מלכנו" בנחת ובכוונה, כי הכל הולך אחר החיתום.

מוצאי יום הכיפורים

בתפילת ערבית של מוצאי יוה"כ מוסיפים בשמונה-עשרה "אתה חוננתנו". מקדשים הלבנה ומבדילים על היין, ומברכים "בורא מאורי האש" על נר שדלק במשך כל יום הכיפורים או על אור שנלקח ממנו.

מותר לכתחילה (כל שבוע) לשתות מים לפני הבדלה, ולכן אשה אינה צריכה לחכות ולצום עד שבאים להבדיל עבורה, אלא יכולה לומר מיד במוצאי יום כיפור "ברוך המבדיל" ולשתות מים, ואם קשה לה לחכות עד שיחזרו מבית הכנסת בלי לאכול - יכולה להבדיל לעצמה ולשתות את היין.

הזריזים במצוות מתחילים מיד לאחר הבדלה בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה ומחיל אל חיל.

יש מהדרין להעמיד הדפנות בעשרת ימי תשובה ולהניח הסכך במוצאי יום כיפור ולגמור כולה למחרת. נוי סוכה, סדינים וקישוטים, נכון להמתין עד ערב סוכות ולתלותם.

עשיית הסוכה

צריך להעמיד את הסוכה תחת כיפת השמיים ולא תחת בית או שאר דברים הפסולים לסכך בהם.

מותר לעשות סוכה בתוך בית שהסירו מגגו את הרעפים ומותר מדינא לשבת תחת הקורות והעצים עצמם ומצטרפים עם הסכך הכשר להשלים השיעור של צילתה מרובה מחמתה.

אין להניח סכך תחת גג העשוי להפתח ולהסגר מפני הגשמים כשהגג עדיין סגור. ואם שכח והניח את הסכך בשעה שהיה הגג סגור, צריך לפתוח את הגג ולנענע כל עץ לבדו ולהניחו לשם צל ואפילו יש בכך טירחא מרובה.

אין לעשות סוכה תחת האילן בזמן שענפי האילן מכוונים כנגד הסכך הכשר.

אילן העומד סמוך לסוכה ואינו מאהיל על הסוכה, אך ברוח מצויה נכפפים ענפיו ומאהילים על הסכך הלך.

ראש השנה

ושוב - הסוכה כשרה.

כשעושה סוכה על הגג מחוייב לעשות מעקה גם כשאינו עומד לשימוש כל השנה.

העושה סוכה סמוך לצינורות של בית הכסא, יזהר שלא יהיה שם ריח רע שאז צריך להרחיק כשני מטר ממקום שכלה הריח.

ראוי לבנות סוכה על גבי קרקע מרוצפת. אם אין הקרקע מרוצפת אסור לטאטא את הסוכה בשבת ויו"ט.

שטח הסוכה מבפנים, צריך להיות לפחות 70 ס"מ אורך, על 70 ס"מ רוחב, בגובה 100 ס"מ. אסור שיהיה רווח של 24 ס"מ בין הקרקע לדפנות.

הסכך לסוכה כשר בתנאים הבאים: דבר שצמח בקרקע ונתלש ולא עשו ממנו כלי. לכן קרשים שפורקו מארגז - פסולים. מחצלת - מותרת רק אם ניכר שעשאוה במיוחד לשם סכך. (יש להקפיד לרוכשים "סכך לנצח", או "קיינעס", לבדוק תעודת כשרות בתוקף).

אין לעשות דפנות מדברים שהרוח מנענע אותם כסדינים וכדו'. אך ניתן לעשות דפנות מבד קשה ועבה שיש בו נקבים מיוחדים לקשירה וקושרן היטב.

אם רוב הדופן או גובהו, מינימום מטר אחד עשוי מחומרים חזקים, מותר להשלים את גובה הדפנות עד לסכך בסדינים.

מכל דבר אפשר לעשות דפנות הסוכה - מברזל או אבנים בנויים באופן קבוע, ארון או מיטה, בתנאי שיהיו בגובה מטר.

לכתחילה יזהר לעשות דפנות גבוהות שמגיעות לסכך.

מצוה מהמובחר לעשות ארבע מחיצות שלימות, אך אם יש לסוכה שלש דפנות שלימות, אפילו בלי צורת הפתח בדופן הרביעי, כשרה.

תריסי הזזה המשמשות כדפנות לסוכה, מותר לפתחם ולסגרם בשבת, אך אסור לאכול כשהתריסים פתוחים.

אין להעמיד את הסכך לפני שעשה דפנות.

אסור להעמיד את הסכך על דבר המקבל טומאה, וכן אסור לקשור את הסכך בדברים המקבלים טומאה. במקום שרוחות מצויות, מותר להשכיב על המחצלת קורה או עץ שיחזיק את המחצלת.

סכך שעף ביום טוב מהסוכה, יש להקל להחזירו על ידי גוי ביום טוב.

הסכך והדפנות אסורים בהנאה כל שמונת ימי החג וכל זה רק באופן שעל ידי ההשתמשות מבטל את קדושת הסוכה, כגון, ליטול קיסם לחצוץ שיניו, אך להסמך על הדופן או להניח עליה איזה דבר, מותר.

לאחר סוכות יש להקפיד לא לבזות את הסכך שמורידים מהסוכה.

ראש השנה

ערב סוכות

יום ראשון יד' תשרי, ערב חג הסוכות, מתפללים שחרית כרגיל, יש שאין אומרים בתפילה "למנצח יענך ה'", ויש אומרים. אין אומרים תחנון.

לשון ה"מטה אפרים": הגם שהתעסק כל היום בתיקון הסוכה לעטרה ולנאותה ביתר שאת, אף על פי כן קודם שילך לבית הכנסת יש לו לילך לתוך הסוכה לעיין בה אולי ימצא בה עוד מעוות שיוכל לתקן, כדי שיהיה הכל בתכלית השלימות כדעתו וצביונו כפי כחו והונו, ובזה יתרצה אל מלכו ואדונו וימצא חנו בעיני צורו וקונו להרים בכבוד קרנו והדר גאונו ויהי בשלם סוכו והשמחה במעונו".

יש לסדר את שעון השבת כדי שיוכל לאכול ולישון בסוכה ללא עיכובים.

יש להדליק הנרות בסוכה במקום שאוכלים שם, ואם חוששין מפני הדליקה ישאירו שם נר אחד או שיחזירו הנרות לסוכה בשעת הסעודה.

בהדלקת הנרות מברכת האשה: "להדליק נר של יום טוב". בני עדות אשכנז נהגו להוסיף ברכת "שהחיינו". איש המדליק בעצמו וכן אשה המקדשת לעצמה, אינם מברכים "שהחיינו" בהדלקת הנר, אלא בעת הקידוש.

יש לאגוד את ארבעת המינים קודם החג, ויש הנוהגים לאגוד בחג.

הישיבה בסוכה

בלילה הראשון של חג הסוכות חובה מן התורה לאכול כזית פת (כ 30 - גרם) בסוכה לאחר הקידוש.

בברכת "שהחיינו" יש לכוון על החג, על עשיית הסוכה ועל הישיבה בה, והמתארח אצל חבירו, יכול אף הוא לכוון לפטור עצמו ב"שהחיינו" של חבירו על עשיית הסוכה שלו עצמו.

בברכת "לישב בסוכה" יש לכוון שציונו ה' לישב בסוכה כדי לזכור את ענני הכבוד שהקיפנו בהם בצאתנו ממצרים.

שכח לברך "לישב בסוכה" והתחיל לאכול, יכול לברך בשעה שנזכר, ואפילו אם נזכר לאחר ברכת המזון יכול לברך, אך ראוי שיאכל אז מאכל או פרי.

במשך כל שבעת ימי החג חייב אדם לעשות סוכתו קבע וביתו ארעי. אין לעשות בסוכה תשמיש בזוי ולכן אין מכניסים לסוכה קדירות, ואין משאירים שם לאחר הסעודה שיירי אוכל וצלחות ריקות.

כל סעודת קבע צריכה להאכל בסוכה, ולכן האוכל פת או מזונות למעלה משיעור 58 סמ"ק מברך "לישב בסוכה". יש המברכים "לישב בסוכה" גם על שתיית רביעית (86 סמ"ק) יין. לדעת הגר"א, מברכים גם על ישיבה בסוכה בלבד.

כשמבדיל במוצאי יום טוב, יש נוהגים לאכול מיד בגמר ההבדלה פת או מזונות ולברך "לישב בסוכה" לאחר אכילתם.

ראש השנה

אכילת פירות חשובה כאכילת ארעי וכן אכילת בשר, דגים וגבינה ומותר לאכלם מחוץ לסוכה, אך נכון להחמיר ולאכלם בסוכה.

מי שנהג להקפיד כמה שנים שאף אכילת ארעי אוכל רק בסוכה, אם רוצה להפסיק עם מנהג זה, טוב להתיר נדרו.

אם יורדים גשמים בליל ראשון של סוכות, יש לקדש ולאכול כזית פת בתוך הסוכה, וממשיך הסעודה בביתו. זאת בתנאי שהגשמים מונעים ממנו ישיבה בסוכה.

מצות הסוכה כוללת גם את השינה בסוכה. ילד כבן חמש או שש חייב אף הוא במצות סוכה, כולל שינה, כדי לחנכו במצוות. מי שעלול מאד להצטנן אחר שישן בסוכה, יש להקל. מי שנוסע נסיעה ארוכה, מותר להתנמנם אם הוא עיף חוץ לסוכה.

נשים פטורות ממצות סוכה, אך התקבל כבר בקהילות ישראל שגם הן מקיימות מצות סוכה כהלכתה.

אשה שקשה לה לירד לסוכה או לעלות, לשמוע הבדלה, יכולה לעשות הבדלה לבדה בביתה ותשתה מעט מהכוס.

ארבעת המינים

מצוה מהתורה ליטול ד' מינים ביום הראשון של סוכות, משא"כ בשאר הימים שהוא רק מדרבנן. ביום הראשון יוצא ידי חובה דוקא בד' מינים השייכים לו ואפילו אם נתנו לו במתנה על מנת להחזיר. מהיום השני והלאה יוצאים ידי חובה גם בד' מינים שאולים אך לא בגזולים.

הפסול של "נחלקה התיומת" בלולב, ופסול "אתרוג החסר" אמורים רק ביום הראשון של סוכות, אך בשאר הימים כשר.

כל ארבעת המינים צריכים להיות נאים ומהודרים בתוארם ובגידולם.

אם יש לפניו שני אתרוגים - האחד מהודר בצורתו ו"חסר", והשני פחות מהודר ו"שלם", יעדיף את המהודר החסר על פני האתרוג האחר, בשאר ימי החג.

אסור להרטיב המגבת בשבת וביו"ט כדי לכרוך בה את הלולב. המינים מוקצים בשבת ואין לטלטלם.

אתרוג - לדעת רוב הפוסקים אין לברך על אתרוג המורכב בכל ימי החג.

סימני הבחנה לדיהוי האתרוג הכשר: בליטות בגופו, עוקץ שוקע, קליפה עבה, גרעינים זקופים.

לדעת רוב הפוסקים, העיקר באתרוג הכשר הוא המסורת המקובלת על מקום גידולו, ולכן יש לקנות אתרוג רק כשיש עליו כתב הכשר על פי עדות נאמנה.

גודל האתרוג צריך שיהיה לפחות כ-100 גרם, אך ראוי לקנות גדול יותר כך שאפילו יצטמק במשך החג, עדיין יהיה בו שיעור. ראוי להדר אחר אתרוג נקי מחזזיות וכתמי עלים. באם ישנם כאלה על האתרוג - ישאל שאלת רב.

ראש השנה

אין לאתרוג שיעור בגודלו, ואפי' גדול כל כך שצריך להחזיקו בשתי ידיים מרוב גדלו, כשר.

לכתחילה יש להדר לקחת אתרוג שיש לו טעם וריח ושיהיה נקי מכל וכל.

בדיקת כשרות האתרוג צריכה להיות לפי מראה העין, לכן אין צורך לבדוק את האתרוג ע"י זכוכית מגדלת.

לולב - דרך בריית העלין של לולב הוא שהם גדלים כפולים שנים שנים, היינו שכל עלה הוא תאומה הדבוקה מגבה ופתוחה מלפניה, ונקראת תיומה.

מצוה מן המובחר ליקח לולב שאין העלים פרודים זה מזה כלל. לכתחילה יש להדר אחר לולב שישר לגמרי.

שיעור הלולב לכתחילה 40 - ס"מ. שדרת הלולב צריכה לבלוט כ 10 - ס"מ מההדסים והערבות הצמודים לו. השיעור האמור הוא בשדרה בלבד ואינו כולל את העלים היוצאים מעל ראשה.

לולב אין לו שיעור למעלה ויכול להיות ארוך ביותר. כמו כן יש הידור מצוה בלולב רחב ועבה ושהתיומת תהיה סגורה לחלוטין.

כל הפסולים בלולב הוא דווקא בתוך שיעור הלולב, דהיינו בארבעה טפחים העליונים ובהדס וערבה בג' טפחים העליונים.

הדס - אורך בדי ההדס, לפחות כ 30 - ס"מ. בדיעבד יש להקל באורך גבעול של כ 24 - ס"מ.

צריך לקנות 3 הדסים ולהקפיד לכתחילה שכל העלים יצאו בשלשות מאותו מקור בענף. אם אין רוב הענף משולש - פסול, וכן אם היה משולש ונשרו עליו - פסול.

הידור מצוה שיהיו העלים סמוכים ורצופים זה אחר זה, כדי שיהיה כל העץ מכוסה, לכן יש מהדרין לקחת הדסים מצפת שהעלים קטנים וחופים את עצה. רמז לדבר: "ענף עץ עבות" - סופי תיבות - "צפת".

אם אין בעליו ריח של הדס, יש להחמיר ולא לקחת.

לכתחילה יש לקחת הדסים ישרים שאין מסתעפים ענפים מכאן ומכאן.

ערבה - שלשה סימנים נאמרו בכשרות הערבה: עליה משוכים כנחל - ארוכים וקצרים. חודי עליה חלקים ללא פגימות, קנה שלה אדום. חסר אחד מהסימנים הנ"ל - פסולה.

אין צריך להדר אחר הערבה הגדילה על יד הנחל.

שיעור אורך הבד, לא פחות מכ 30 - ס"מ. יש המקילים בשעור של כ 24 - ס"מ.

מנין בדי ערבה למצוה - לא פחות משניים.

ראש השנה

אגידת ד' מינים ונטילתם

האשכנזים אוגדים כשההדסים מימין והערבות משמאל, והספרדים אוגדים כשההדסים אחד מימין, אחד משמאל ואחד באמצע, והערבות אחת מימין ואחת משמאל.

ההדסים צריכים להיות גבוהים מהערבות ושלא תכסה הערבה את ההדס, ויזהר כשתוחבים המינים לה"קוישעל" שלא ינשרו העלים.

משום נוי מצוה יש לאגוד הלולב באופן שלא יתפזרו ענפי ההדסים והערבות לצדדים.

איטר יד יקשור ההדס בימין הלולב וערבה משמאלו כדרך כל העולם.

מותר לאגוד את הלולב בלילה. הרבה נוהגים לאגוד הלולב בסוכה.

נוהגים לומר תפילת "יהי רצון" המובא בסידורים בשעת האיגוד.

מצות לולב ביום ולא בלילה, וכל היום כשר לנטילת לולב. בשעת הדחק, יברך מעלות השחר.

מי ששכח ליטול לולב ונזכר בין השמשות, בין ביום הראשון ובין בשאר הימים, יטלנו בלא ברכה.

מי שמברך על הלולב לפני תפילת "הלל", נכון שלא להפסיק בדיבור בין ברכת הלולב לקריאת ההלל.

נטילתם כששדרת הלולב מול פני הנוטלו. בשעת הברכה - הלולב בימין והאתרוג כשהוא הפוך (העוקץ למעלה והפיטם למטה). לאחר הברכה - הופך את האתרוג ומנענע.

עיקר הנענועים כדי לעצור רוחות רעות וטללים רעים. בסדר הנענועים מנהגים שונים. נוסח המחבר ובני אשכנז - ינענע למזרח וימשיך דרך ימין לדרום, למערב ולצפון, למעלה ולמטה. נוסח האר"י (חסידיים) - ינענע לדרום, לצפון, למזרח, למעלה, למטה ולמערב. בדיעבד - יצא באיזו דרך שינענע.

התפילות בחג

בכל ימי חג הסוכות אומרים "הלל" שלם ומנענעים בארבעת המינים. מנהגים שונים קיימים בנוגע לנענועים שבהלל וכל קהילה וקהילה נוהגת כמקומה. בכל ימי החג אומרים "הושעבות", מנהג ספרד לומר תפילה זו לאחר "הלל", ומנהג אשכנז, לאחר תפילת "מוסף".

נהוג להקיף את הבימה אשר בה ספר תורה, עם ד' המינים בעת אמירת ה"הושעבות".

בכל ימי החג אומרים "יעלה ויבוא" בתפילה ובברכת המזון. שכח ולא אמר:

בתפילה - אם נזכר לפני שאמר "ה' המחזיר שכינתו", אומר במקומו. נזכר לאחר שסיים הברכה אך לפני שהתחיל "מודים", אומר שם וממשיך "מודים". נזכר לאחר שהתחיל "מודים" ולפני שעקר רגליו, חוזר ל"רצה". נזכר לאחר שעקר רגליו, חוזר לראש התפילה.

ראש השנה

בברכת המזון - אם נזכר לפני שאמר ה' בברכת "בונה ברחמיו", חוזר לומר יעלה ויבוא. ואם הזכיר ה' - יאמר "אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל (ובחול המועד "מועדים לעמו ישראל") לששון ולשמחה את יום חג הסוכות הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים". ואם נזכר לאחר שהזכיר ה' בתחילת ברכת "הטוב והמטיב" - בחג חוזר לראש ברכת המזון ובחול המועד אינו חוזר.

בשבת חוה"מ סוכות, נהוג לקרוא מגילת "קוהלת", ואם ישנה מגילה כשרה, יש מברכים "על מקרא מגילה" ו"שהחיינו".

שמחת תורה

מובא ברמ"א בסימן תרס"ט: "וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה. ונוהגים שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה. ועוד נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורה שבהיכל ואומרים זמירות ותשבחות, וכל מקום לפי מנהגו. ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורה הבימה שבבית הכנסת כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה. ונהגו עוד להרבות הקרואים לספר תורה, וקורים פרשה אחת הרבה פעמים, ואין איסור בדבר.

הרמב"ם בסוף הלכות לולב כתב: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שציוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע משמחה זו ראוי להיפרע ממנו, שנאמר: תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה וכו'. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו, חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר אל תתהדר לפני מלך, וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול והמכובד העובד מאהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר: והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'". ומובא בפוסקי ההלכה שכל הזהיר בשמחה של מצוה, בטוח שלא יפסק תורה מזרעו.

יש המקפידים לא לשבת בזמן ההקפות אלא אם כן ספר תורה בחיקם שאז מותר לשבת אף על פי שיש עוד ספרי תורה המהלכים.

מנהג ישראל שעושים הגבהת התורה בשמחת תורה בשינוי, לרמז על הנאמר: "הפוך בה והפוך בה דכולה בה".

מובא בפוסקים שבלייל שמחת תורה יקרא את פרשת "וזאת הברכה" שניים מקרא ואחד תרגום שעתה היא זמנה, אם לא קראה בהושענה רבה.

יש הסוברים שאפשר להתחיל שניים מקרא ואחד תרגום משבת שלפני חג הסוכות, אפילו שבשבת חול המועד סוכות יקראו קריאה אחרת.

מת לו מת ברגל, מותר לו לעלות לתורה בשמחת תורה, דאם לא יעלה, הוי אבילות בפרהסיא. ולענין השתתפותו בהקפות, מותר לו להקיף הבימה עם ספר תורה בקצת שירה וריקוד, ולא יותר.

מוציאים שלשה ספרי תורה. בראשון קוראים מתחילת פרשת וזאת הברכה ועד "מעונה אלוקי קדם", ונהגו להרבות הקרואים על ידי שקוראים את הפרשה הרבה פעמים. לאחר מכן קוראים לחתן תורה מ"מעונה" עד סוף הפרשה, בספר השני קוראים לחתן בראשית מתחילת פרשת בראשית ובספר השלישי קוראים למפטיר.

ראש השנה

משיב הרוח

מתחילים לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" בתפילת מוסף של שמחת תורה ואין מפסיקים עד לשחרית של יום טוב ראשון של פסח (ועד בכלל).

אם אמר "מוריד הטל" במקום "משיב הרוח" אין זאת הודאה מושלמת כיון שבחורף יורד גשם וגם טל לברכה, ולכן אם נזכר לפני שסיים את ברכת "מחיה המתים" (לא אמר ה'), יאמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" וימשיך תפילתו. אם אמר מילת ה' של ברכת מחיה המתים, אין מחזירים אותו. אם לא אמר "משיב הרוח" וגם לא אמר "מוריד הטל", מחזירים אותו ואינו יכול לאומרו ב"שומע תפילה".

ברך עלינו

הברכה התשיעית שבתפילת שמונה עשרה, היא התפילה לגשמים. יש הבדל בין נוסח ספרדים וחלק מנוסחי החסידים לנוסח ספרד ואשכנז. לפי נוסח ספרד - אשכנז, ממשיכים לומר "ברך עלינו" אבל במקום "ותן ברכה" אומרים "ותן טל ומטר לברכה". בנוסח ספרדים וחלק מנוסחי החסידים במקום שמתחילים "ברכנו", אומרים "ברך עלינו", ואומרים "ותן טל ומטר לברכה".

א. בארץ ישראל מתחילים לומר "ברך עלינו" מליל ז' מרחשון, כיון שחז"ל רצו לתת לאלו שעלו לירושלים בימי סוכות, זמן לחזור לבתיהם ללא גשמים. אומרים אותה עד מנחה של ערב פסח ועד בכלל.

ב. בחו"ל מתחילים לבקש גשם ששים יום אחרי תקופת תשרי. השנה מתחילים ב - כב' כסלו.

ג. טעה ואמר בימות הגשמים "ותן ברכה" או לפי נוסחים אחרים "ברכנו", ינהג כדלהלן:

אם נזכר בתוך הברכה - חוזר לתחילת הברכה, וכן אם אמר "ברוך אתה" ועוד לא הזכיר שם ה'. וטוב שישהה מעט זמן (כשלוש שניות) קודם שיחזור לתחילת הברכה.

נזכר לאחר שאמר "ברוך אתה ה'" - יאמר בברכת "שמע קולנו" לפני "כי אתה שומע תפילת".

סיים הברכה ונזכר לפני שהתחיל "תקע בשופר" - יאמר מיד "ותן טל ומטר לברכה" וימשיך "תקע בשופר".

התחיל "תקע בשופר" - ימשיך עד "שומע תפילה" ושם יאמר "ותן טל ומטר לברכה" ... "כי אתה שומע תפילת כל פה" וכו'.

נזכר לאחר שהתחיל "רצה" - חוזר ל"ברך עלינו" וממשיך על הסדר.

סיים "שמונה עשרה" - חוזר לראש התפילה.

יחיד שחוזר לתחילת התפילה אינו חוזר לומר "ה' שפתי תפתח", כיון שהוא כבר בתפילה.

הדינים הנ"ל אמורים גם למסתפק בתוך שלשים יום מתחילת האמירה אם הזכיר כהוגן.

הדין שחוזר על ספק הוא דוקא אם נתעורר הספק בתוך תפילת שמונה עשרה או סמוך לה, אך אם נתעורר לו הספק ב"עלינו לשבח" וכד' - אינו חוזר.

ראש השנה

מי ששלושים יום התפלל ולא טעה וספק לו עכשיו אם טעה או לא, סומכים על חזקת שלושים יום (צריכים להיות שלושים יום רצופים שאמר כדין), ואומרים שלא טעה.

מקור: הרב יוסף זילברפרב